

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SODDA GAPLARNING STILISTIK XUSUSIYATLARI (IJTIMOIY TARMOQLAR MISOLIDA)

Rustamov Bobomurod Dilmurodovich

Navoiy Davlat Pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyot fakulteti, magistranti

Abstract. This article provides information about stylistic features in English as well as types of stylistics in Uzbek.

Key words. Stylistics, morphology, syntactic, phoneme

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilida stilistik xususiyatlar shuningdek, o'zbek tilida stilistika turlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar. Stiliktika, morfologiya, sintaktik, fonema

Абстрактный. В данной статье представлена информация о стилистических особенностях английского языка, а также о типах стилистики узбекского языка.

Ключевые слова. Стилистика, морфология, синтаксика, фонема

KIRISH

Tilshunoslikning xilma xil tarmoqlari mavjud. Ular orasida stilistika rang barangligi bilan ajralib turadi. Stilistika (yun. *stylos* — yozuv, xat tayokchasi), uslubshunoslik, uslubiyat — tilshunoslikning til uslublarini tadqiq etuvchi, tilning leksikfrazologik, fonetik, morfologik, so'z yasalishi va sintaktik sathlarda sinxroniya va diaxroniya nuqtai nazaridan funksional qatlamlanishining mohiyati va o'ziga xosliklarini o'rganuvchi, adabiy tilni turli lisoniy vaziyatlarda, yozma adabiyotning xilmaxil tur va janrlarida, ijtimoiy hayotning turli sohalarida qo'llash me'yorlari va usullarini tavsiflovchi tarmog'i. Stilistikada parallel sinonimik til ifodalaridagi ma'noviy va ekspressiv nozikliklar, lisoniy birliklarning o'zaro munosabatdosh variantlari o'rganiladi. Bunday variantlarda ular orasidan muayyan nutqiy vaziyat uchun zarur bo'lganini tanlab olish imkoniyati mavjud bo'ladi. Tilning stilistik qurilishi unga ma'lum funktsional stillar orqali aniq nutqiy vazifalarni bajarishga imkoniyat beradi, unda so'z yurituvchilar muloqot ishtirokchilarini ma'lum bir fikr-mulohazalarga, ular o'rtasida nutqiy muloqotning ta'sirchan va samarali kechishiga yo'naltirilarki natijada muloqotdan ko'zlangan maqsad va muddaolarga erishiladi.

Asosiy qism

Stilistika — grekcha «*stylos*» so'zidan olingan bo'lib, «suyakdan qilingan uchli tayoqcha» degan ma'noni bildiradi. Qadimgi greklar mum surtilgan taxtachaga uchli tayoqcha bilan yozar edilar. Bu tayoqchanning tepa tomoni kurakchaga o'xshar edi.

Xato yozilgan so'zni tayoqchanning kurakchaga o'xshagan tomoni bilan taxtachadagi mumni tekislash orqali o'chirar edilar va uchli tomoni bilan to'g'rilab yozardilar.

Stil so'zidan stilet — ingichka xanjar va stilo — avtoruchka so'zlari kelib chiqqan.

Zamonaviy stilistikada har bir tilda bilish muammosi ozmi-ko'pmi o'rganilmoqda. Adabiy asarlarning kognitiv stilistik talqini esa zamonaviy tilshunoslikda katta qiziqish uyg'otadi.

Stilistik qurilmalar nutqlaringizni, insholaringizni va hokazolaringizni yanada qiziqarli va jonli qiladi va o'quvchi -tinglovchilar e'tiborini jalb qilish va ushlab turishga yordam beradi .

Matn tomonlari (masalan, so'zlar, jumlar, tasvirlar) joylashish usullari va ularning ma'noga qanday ta'sir qilishi. Uslub alohida mualliflarning asarlarini (masalan, Genri Louson she'rlari), shuningdek, ma'lum bir davr (masalan, Yelizaveta dramasi) yoki ma'lum bir matn turi (masalan, retseptlar, ilmiy maqolalar) asarlarini ajratib ko'rsatishi mumkin. Stilistik belgilarga misol tariqasida hikoya qilish nuqtai nazari, baytlarning tuzilishi, yonma-yon joylashtirish, nominallashtirish, alliteratsiya, metafora va leksik tanlash kiradi.

Zamonaviy ilmiy paradigmada stilistik vositalarni o'rganish tobora ortib bormoqda zamonaviy olimlarning diqqatini, chunki stilistik vositalar kontseptualning asosiy belgilaridan biri edi. Ishning amaliy ahamiyati shundan iboratki, birinchi o'ringa qo'yishning tadqiqot toifasi ochiladi umumiy ta'lim nuqtai nazaridan ham, hurmat nuqtai nazaridan ham amaliy stilistika oldida yangi imkoniyatlar ochadi adabiy matnlarning lingvo-stilistik tahlili va talqini.

Nutq stillari bir-biriga bog'liq vositalarning tuzilishidan tashkil topadi. Ular tilning vazifasi bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Shuning uchun ham ular *nutq stillari* deyiladi. Tilning vazifasi jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq va uning ijtimoiy mohiyatidan kelib chiqadi.

Nutq stili tizimini tashkil etuvchi ifodalar faqat bir stil doirasida cheklanib qoladi. Masalan, ilmiy stilda ishlatiladigan terminlar badiiy, publitsistik, rasmiy va so'zlashuv stillarida ishlatilmasligi ham mumkin. Lekin har bir nutq stili o'zining barcha xususiyatlari bilan yagona maqsadga bo'ysungan muayyan til vositalarining majmuasiga ega.

So'zlashuv stili — nutqning dialogik shakli hisoblanadi. Bu stil yozma nutqqa qaraganda ta'sirchanligi, hissiyotga boyligi, yangi so'z qo'llashlar mavjudligi bilan ajralib turadi. Ushbu stilda so'zlovchining barcha imkoniyatlari namoyon bo'ladi. U nutqiga hissiyotini ham qo'shib gapiradi. Bunda turli imo-ishora va qo'l harakatlaridan foydalaniladi. Bu vositalar nutqda aytilmay qolisri mumkin bo'lgan so'z va iboralarning o'mini to'ldiradi va bayon qilinayotgan fikmi yanada aniqlashtiradi. Stilda to'liqsiz gaplar ishlatiladi, chunki tushirilgan qism boshqa bir rephkada yoki boshqa

bir nutq vaziyatida ifodalanishi mumkin. So‘zlashuv stilining ikki xil ko‘rinishi mavjud:

- 1) adabiy so‘zlashuv stili;
- 2) oddiy so‘zlashuv stili.

Rasmiy stil diplomatik yozishmalarda, iqtisodiy, davlat idoralaridagi, sudlarda, savdoga doir, yuridik munosabatlar ifodasi bo‘lgan hujjatlarda ishlatiladi, ya‘ni bu stil ish yuritish hujjatlarida qo‘llaniladi. Bunga ariza, tushuntirish xati, e‘lon, tajjimayi hol, ishonch qog‘ozi, tilxat, hisobot, rasmiy notalar, buyruq va farmonlar, farmoyishlar, taklifnoma, rasmiy xatlar, tijorat yozishmalari kabilar kiradi.

Bu stilda adabiy me‘yorga qat‘iy rioya qilinadi, shevaga xos so‘zlar, har xil stilistik bo‘yoqqa ega bo‘lgan so‘zlar ishlatilmaydi. Jumlar ham inversiyasiz bo‘lishi lozim va gaplarda ta‘sirchanlik bo‘lmaydi. Rasmiy stilda yoziladigan ayrim hujjatlar shtampga o‘xshash maxsus tartib va shakl bilan yoziladi.

Asli rasmiy stilda bo‘yoqdor so‘zlar ishlatilmaydi. Lekin diplomatik yozishmalarda bo‘yoqdor so‘zlar bo‘lisli taqozo qilinadi. Unda maqtov ifodalari: *hurmatli janob, janobi oliylari, Sizga bo‘lgan hurmatimga ishonch bildirgaysiz, bosh ustiga, boshimiz ko‘kka yetdi, eng samimiy tabrik, ezgu tilaklar ila, Sizga chuqur hurmat bilan, minnatdorlik izhor etaman* kabilar faol ishlatiladi.

Rasmiy stilda jargonlar, shevaga oid so‘zlar, eskirgan so‘z va birikmalar odatda ishlatilmaydi. O‘mi bilan arxaizm va istorizmlardan foydalaniladi: **shahzoda, shoh, malika, janob, hazrati oliylari** kabilar.

Grammatika til haqidagi fanning bir qismi bo‘lib, morfologiya va sintaksisdan iborat. Morfologiya so‘z turkumlari va ular bilan bog‘liq bo‘lgan sohalarni o‘rgansa, sintaksis so‘z birikmasi, gap va uning turlari, gap bo‘laklari, undalma, kirish, kiritma konstruksiyalar kabi birliklarni o‘rganadi. Sintaksisda “sintaktik bog‘lanish” tushunchasi bor. Biz sintaktik bog‘lanish deganda so‘z va so‘z birikmalari o‘rtasidagi sintagmatik aloqani tushunishimiz kerak. Sintagmatik aloqa nutqdagi turli til birliklarining orasida kuzatiladi. Masalan:

- 1) fonemalar o‘rtasida: [a] [s] [k] – ask
- 2) morfemalar o‘rtasida: un + happy
- 3) so‘zlar o‘rtasida: I, like, him – I like him
- 4) so‘z birikmalari o‘rtasida: “Jack and Nick”, “work at the hotel” – Jack and Nick work at the hotel.
- 5) gaplar o‘rtasida: “I’m a student”, “she is a worker” – I’m a student, but she is a worker.

Sintaktik bog‘lanishning quyidagi turlari bor:

- 1) teng bog‘lanish (I and Nick came.: I came, Nick came)
- 2) tobe bog‘lanish (A tall boy came.: A boy came, A tall came – impossible)
- 3) predikativli bog‘lanish (Nick came.: Nick – subject, came – preterite)

4) atributiv yoki apositiv bog'lanish (Pretty girl came here. Singer Nick is here).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. D.Quronov, Z.Mamajonov, M.Sheraliyeva: “Adabiyotshunoslik lug’ati”. T. : “Akademnashr” 2010.
2. Hashimov G. M. Lectures on the Theory of Modern English Grammar. Andizhan: 2009
3. Abdurahmonov G'. Stilistik normalar haqida // O'zbek tili va adabiyoti, 1969, 6-son,
4. Qo'ng'urov R., Karimov S., Qurbonov T. O'zbek tilining funksional stillari.- Samarqand, 1984.